

PPM 83

259
3/21

indexed
18 APR 1939

from Frederick Vilakazi
St Joseph's School
P.O. Wesselsville
natal

27p. £2-4-0

Impi yabakwa

1
83

typ d.
23/10/39.

nthembu nabakwa lithole
Ulabuza umugathu wempi
wakwa lithole. Kuthena mhla
kuphuma u dwendwe Ulabuza
usethi amma thembu awakwa
zi ukusina. Use phendulwa u
umpembe slada. Phela u mpembe
lona wabaleka emacurwini nge
mpi yama curu naba thembu
okwenza abaleke aye emma
thembu yungoba unina swa
sendu ukulu ku ba thembu
usethi u mpembe, "ushonjolo
labuza konje wena uzeng' i
gawo nethi kulendawo?" Aw
uwa khonphi ngani amma
thembu kuyi wona enphethe
njena na." usethu thina siwa
phumo asena udaba. Usho
ngoba ebe funa ukube
ka u uShindo lithole abe
ipinkosi yabo. nanamhla
njena ayithani abakwa lithole
naba thembu. Sebchukhe e
futli no kwakha kwabo. U
Phindo nebala usevela ethi ye

ka umuntu wami. Awazi
 yini ukuthi mina ngiyinko
 sei yabakwasithole. Ekusike
 ni w Phundo waye yinduna
 yenkosi unyabizela. Phokeni
 sebona ukuthi unyabizela
 usefile usezenya inkosi yaba
 kwathole. Nsemvuna w
 yise mkhulu w vuna yena
 w Phundo una eshonjalo
 ethu yena uyinkosi yaba
 kwa lithole. Unyabizela use
 funa ukugalela kuzena
 w Phundo. Sekukhulu w
 gama na-base utli nuna
 uku banga impi singa
 phelele ingathi uyabona
 abakwa lithole baphelile
 bona. Sebe baleka njalo
 w Phundo abanye ababe
 hamba naye ukuzwa uku
 thi seku shubi. Bathena
 ukuba ba baleke isiyo
 hloma lena. uyabakwa
 lithole. Kuthena lesona
 kweswa kala ngophondo

lukhala. Sekubizwa u
 Gamuluthu unyanga enkulu
 yendodana ka Mabuzela inkosi.
 usethi ukufika uGamuluthu
 useyi cela impi lena yaba
 kwadithole inkosi ithena uku
 bona ukuthi manjena aba
 kwadithole sebe hlanguene
 naye u Gamuluthu useklo-
 ma naye isilindelana u
 nkele no Lugela river. Kuthena
 ukuba kuhlwe yasuka e
 bakwa Sithole yagonda lapho
 kubuthise khona amathembu
 kuthena ukuba bone ukh-
 thi isondele ne. Seyma
 eyakwa ba Sithole. Amathe
mbu aye angalindele esaw-
 funa amasu ukuba ozokwe
 nyanjani nabo. Ukufalweywe
 inkosi yamathembu isezwa
 ukuthi abakwa Sithole
 sebe sondele. Amajimiso
 ngezi gaba. Kuthena ukuba
 abakwa Sithole basondele
 beywa kala ngo ba sebe sho

259

ukuhluthi: ngadla beshe se
 beba gwaga njalo. Inkosi
 ukubaleka kwaya nye endu
 neni yayo perkhulu eyayinga
 ka piki isathunyelwe. yaba
 leha eya mathelebu. kuthina
 zigala zikhali yinkukhu aye
 esephelile amathembu. Phele
 ndaye u Phindo waye thume
 le ku Zwede Phungose uku
 thukhale eleke lele yena
 wavuma u Phungose kanti
 uyenga yena u Phindo. uPhindo
 wabathembisa icibi leynko
 mo zakhe. natuthi uyosenza
 naye indinga enkulu. yena
 u Zwede waye spaceku yenko
 si enomuzi wakhe e Ziboshe
 ni umuzi wenkosi omkhulu
 Phokh. nthena ukubona
 u Phindo ukuhluthi kanti u
 zwede weleke lela inkosi u
 baleka. usenguma nondi e
 khuphuka ngalo njalo u Lugela
 uschla ngana nama kwazi
 usckhonga kuwona.

259 Umuzi wakhe wasala khona
 lapho ngase tholeni ngo ba
 phela waye aongase na ku
 dabula ku ba Shembu. use
 thi uhlanga bezana nayo
 u Gamuluthu impi yaba Shema
 akhosa siji lutho. yilapha na
 ye afela khona u Gamuluthu
 Ingenpi yama Shembu ma ba
 kwa lithole. Abakwa sitwile
 ba phela ngalayo impi. Phoke
 abanye abakwa lithole
 babo ngase phosini Ama
 zwi ka Gamuluthu uma e
 sefa wathi, "nyangi bulala
 nyangi gwaza impela amna
 hhlungu, zayo kuma hlula i
 zithayeni. "nyakulwa nodwa
 mbulalane". "shukhala hwe
 ndodana yakhe lapho uyazi
 ngaku ba Shembu ithi nya
 mhulike lela uyise ka fa
 belaka nyana. Ingama la
 yo kwa ku uPhelkanyise, u
 Peckunya umhlala u kufakwe
 zwe u thi izingani ba Shembu ni
 ngasi qambi ana bozo ayo nge

259 zici ngoba ziyofuga zona kung
 cono niba qambe ngezici e
 zihle kuno zumbi. Inhosi
 isithumela u zwide ukuba
 abeke bona abakwa sithole
 abe unduna yabo. Abakwa
 sithole zaphele umyanga
 ejilishumi beungaza befu
 na uku mbulala yena u
 zwide ngoba uyena dwabuna
 uPhindo ukuthi uyomele ue
 lecanana elwa nenhosi. Kuthe
 na ngelinye ilanga abakwa
 sithole bechlangene kuphuya
 u tshwala bazoxa ukuthi
 u Phindo uyaya usebaleka
 u u zwide ngolobo busi ku
 uyehla uyo ~~phela~~ inhosi
 ukuthi u Phindo uyaya ku
 hle umkahlle. Nebala isibeka
 inhlole umfoka Duma u
 Fayedwa abe yungelole. Uscifi
 ka nebala u Phindo ufike
 la emuzini ka maplutha
 sithole umfowabo. Sekhaya ka
 la ngalo uphondo lukhala

259

sebe gogana ngokh shesha
 abakwa lithole. Isihloma
 njalo, seyiwu uhanika umuzi
 ka zwide. uzwide waye selunde
 le impela ukuthi abakwa
 lithole abaxalile. kwawo
 kala ngezinja ukukhokhotha
 usephuma u zwide. Bekuthi
 kungahwa angalali uzwide,
 uthena ukuphuma use
 klangana no Fayedwa nemp
 usegalela ethi abakwa lithole
 usemukhiza u mawo uthe
 kahle ufowethu yitli eyokwe
 le kelela, nansi impi isifiki
 le nyo njalo usengwazile u
 Fayedwa. kwathi kanti uyisi
 viki u Fayedwa u angwaza ka
 nane ethangeni nase uyashi
 shiliza umkhonto. Amazwi
 ka Fayedwa wathi, "Uyangigwa
 za zwide, ugwaza mina Fayedwa
 uselethi ka impela ukubona
 ukuthi u Fayedwa. usebuzwa
 ukuthi, "nitshule leni ningangqi
 tsheni ukuthi yinina na?"

259

Usezwa u Phindo ukuthi balwa
 bodwa usedumela. Udumela
 usephuzile. Uthena ukubona
 ukuthi kubi usekhumuka
 u Phindo. Usethuyabaleka
 hanti bayamubona abahlu
 bo. sekuyibona abathu nangu
 njana u Phindo akubanjwe
 yena abalawe. Usexosha
 abashembi naba kwashole
 usethu ukubona ukuthi a
 kukho masiza useyiphonsa
 lwemi kwaphindo. Kutli kwa
 kuyindawo embilapho aziphonsa
 khona. Kutliwa wamemeza
 wathi, "swafa Phindo phumula
 lithole" Inkosi seibe hluka
 nisa kelapho abakwa litho
 le. Sebe hqala ngo kuthu
 lake lapho abakwa lithole
 nama shembi ~~bodwana~~
 namhla luya suka ucu
 ku kubo abakwa lithole na
 bakwa mshembi. Bodwana inkosi
 isiyaba thena amandla
 abakwa lithole.

Uthena u mamangubane
 unina ka kufakweze ebona
 kubulawa u nsizwana indo
 dana ka Phindo eyabe ili
 shinga. Uthi nkosi, mntana
 mi ungaye ubutale unjowe
 mu unsiwana, Angithu nphu
 ma siwini singe na. ho ku
 naye owa kwenu musa u
 kumu bulala ungamu
 kasha njena kulendawo. Inkosi
 umu biga sumululeka ngomu
 sa. Unsiwana useyi thobela
 impela inkosi. ho ku kuya fa
 ka zela ukuthi amaywi amahle
 ayalungisa kuno kubulala na
 maywi olaka. Usemuthena
 u kufakweze u nsizwana u
 kuthi ngiphose nga ku bulala
 unjowethu ngo kuzwa kwanini
 kuthi wena unocukw. Sebe
 hlalirana kahle njalo u
 nsizwana u kufakweze inkosi
 uyena se kuyi nduna ukulu
 bera nomfo ka mpungose owa
 khe eduze nanna cum ema
 nyiseni uma unyangaso Lugela

259

10

Kuthena ngendle
 enkulu eolle emvakhempu
 yabakwa sithole na ma Shamba
 inkosi yathi kuhle zidluwe go-
 nke izinkomo zabakwa sithole
 ngoba phela ijona izibenza
 bahluphe. Bathi banga
 bona ukuthi banenfuyo e-
 ningu bafune ukulwa. Se-
 zidliwa izinkomo zabo njalo
 sebe sheyela ngambili ng-
 anye njalo lapho abakwa sithole
 ngoku bona lohu basuka
 bayosebenza ngoba izingane
 zabo zingasadi lutho. Namhla
 njina abakwa sithole bane-
 nifuyo/eningi enjalini ngoba
 basuke ababebasazi lwe-
 nga izimpahla bafuya inali
 ukufaka zela lohu mango
 omunye umnyane udumile
 u ndelewane sithole one silaha
 e Sugela Ferry namakhosakazi
 amahlani. Unemtho yakhe
 unemali enkulu. Bayithola e-
 Isoli nase Dymmani ngezikhathu
 ephambili kusahanywa ngezinyawo

~~Iompi~~ ~~elle~~

Kuthena kuthle zive ka
 mufana udelela kuzwa kala
 umuntu emenya uma abe
 ntu begala ukubeka yindle
 ngothu phansi. Kwakumene
 za u Madindi & lamini ikhe
 hla elidala elomuzi ondu
 ulu nana khosi kaji ama
 ama hlani. Umemeya njina
 sekufe umuzi wakhe naye
 akaji ukuthi usale kanzani
 waye neyuzwa ezuzubuni zi
 ngama roha ubulawela zona
 ifinsizwa zakhe lezo. Zona zafa
 khona lapho kwasala uqhelang
 encane eyona yayfuna ka
 khulu. Uthi "ngafa, ngafa
 malunda yitshela" Ucepu
 ma una ephuma wephuma i
 ndodana yakhe enkulu ukuba
 bayo hwe lekelela. Ngo yitshela
 kanti iyona eyokulwa nomuzi
 ka Madindi & lamini. Use
 hambake u Malunda udelela use
 mufana u Madinda ngoba eecash
 ile naye u Ziblangu.

Inyanga e kulu yempi ka
 mabuzela wthembe, lenyanga
 yandimile kubanti nase
 w kosiini yabo w mabuzela
 kwaku w mwanzana ndlela
 kuthena ngempi tenkulu
 ya ma-bon nama thembe
 yagata w kusebona lenyanga
 lenyoni wenhosi sekhufe e
 nye myanga yenkosi endaba
 w Phudani mbuyazi. Inhosi
 yayi ngame thembe w mwanza
 wa w kuthi khona nti e
 ngayenza. Ithema noma isi
 hamba nempi yayo ayethem-
 ba w kuthi kophe iyaku phume
 lela yini w kutha nama ~~bona~~
 kuthena lapho nipi isiwela
 w Lubela w kuthatha kokusa
 wsethi w mwanzane kuhle
 imbongo noma isibonga w
 viki ~~we~~ yelwa abubute aha
 nbe ngquni seymufaka iyi
 usizi zempi w maw lona mya
 nga. Nebala akhumele w
 ubi w buyelwa. Sekuthi lapho

K13/21

259

impi- uma isyohlangana
 usekuya u fo ka ngubane
 wase mabomvini u cedi
 unisa u humelana nomuntu
 ohamba ngum. kuhl^e u
 mudumele masshane, ngo
 ba phela welashiwo ngezini
 zizaye zikweleke wena nathi
 P. Allu kuhl^e ubeke isithungu
 eika Nivi singaweli kwesa
 kho. nebata uthi esabonga
 u Nivi usecumela u Phuphu
Nxele umbongi yaso ama Bomani
 ngoba eseyile y^huthi uya
 kuya u Cidi ngubane kwaya
 kubo umbongi ~~okhuba~~ mayi
 gwaze phugala. usebaleka
 u umvanyana ngoba siwo
 wakhe umntu wakhe wo
 niwa umbongi egalele unga
 kabongi. uthe uma ebale
 ka wakhele sengathuthi ulu
 ngisa wona umntu wakhe
 ufalo. Phoke impi yahlanga
 hela endaweni embi enze
 zihlala impela usenyelete

la njalo uMwanya usefide
 ekhaya sthena Inkosi kazi
 yakhe enkulu uhuba wayi
 mlandele. Wathi useyakuwa
 zulu useyo khonza khona.
 Akusayi ngo ku bona kwakhe
 use hlulwa u Phasphu
 nxele ngoba phela naye
 wone impi ngo ku melana
 nonunthi oshubule. Isilwalo
 impi luyoshona ilanga. Seli
 thli ngalapha kwelobunene
 uphondo sekutli kwelokholo
 futhi isi khumuka e yama
 Shembu. Unabizela uThumela
 ibutho lakhe ebelisa hleyi li
 beke izimpondo eyikhumukayo
 Igansa laleli ~~butho~~ a Benjane
 shanti agale ngalo uku
 dumela ~~uma~~ khipheyana. Use
 ngena u Benjane ethatla
 kanye. Use baleka ama
 Bonwu. Isiyeke lana khona
 lapha. Inkosi isifuna yena
 uMwanya ngoba eyudoda
 elaphe impi yayo. Kasabonwa

Isucana nga ukuthi nga
 be upile yini. Kuthena. Ku
 njalo amabonwisa eseye ne
 khosi yawo manjena. Inkhosi
 yase mabonwisi umulungu
 yayi wazi no hwe lapha nipi
 ukhwaso ka khulu. Ekizo la
 yo u ~~ungizwe~~ Seythumbe
 la isangoma ukuba siha
 urbe sona phambi. kwempi
 uenza yensikazi eyazi ngintwe
 unisila usavuzi igazi. Ethena
 ukuba igamuke njani nesa
 ngomo. Ethuka amathembu
 imbongi yabo novalo yawo
 phansi. Isiphiso inkosi ithe
 mayi yehle inja nesango
 na. Kwaba ayibilo bazi
 dumela inja ngemkhonto na
 so isangoma. Kwawu kufa
 kwaso sangomawo. Kanti
 abo thembu bazi lethela
 isinjama. Kuthiwa kwa
 vela inkungu nomkhosi
 khulu. Aba thembu ababe
 bosa bonana manjena

259

Isangoma lesi kwa kuwa
ndabresokeni zandi kwakhe
twa intombazane eyayi ligawe
ukuba mayi fete izwe la
hubo. Undabresokeni waye
hlala isigodweni senko si
lunhle. Phoke, ngokubona
ukuthi izwe labubo liyafa
wancauna ukufa yena. Phe
la naye athena emhlaba
njena Amathembu wabe
kwahlaba njalo waluma
wathela ngezi fulli. Kodwa
inkosi yazi thena wayize
kwe nja nosangoma. Kuthi
na umase esehlule Ama
thembu bawabulala mpela
abase mabonwini baze
bagwaza nenkosi noho ayaze
yafa. Phele inkosi yale
saba igazi yase isigula
njalo. Amathembu aseduma
la mpela. Amabonwini sel
dla inkosi yawo Amathembu
u. Inkosi ayhlalanga ka
de yese iyafa njalo manana

Undabasesonkeni waye aye
 na igaso leintombi lempa
 kuthiwa khona ayemuhle
 kodwa arranda akhe kwa
 kungawe udoda. Nyase ngo
 ndi usethola ifa ukhufa ko
 wutaneke u undabasesohe
 ni. Inhosi isumuka ama
 shumi amathathu ezinko
 ibonga undabasesonkeni. Nam
 anhlanya aivakholewa
 ama-thenbu iludaba. Asc
 ugenelwa umkhuhlan e
 amathembu ngoba abulala
 iya ilunjiwe amabonwe
 eziya zonke izisiwa ezasa
 la. Kapho eziya bona nyala
 ne nesangoma. Loku ala
 laf labo abanga zangeba
 bone lutli. Phoke nam
 anhlanya amathembu
 nama-thenbu ayawe saba
 ama-bonwe ngalo mulingo
 wawo. Kodwa inyanga nenbo
 ababazi lomulingo seba fa
 manjena. Isithunzi esikhona
 no kho.

Indaba kaUcungwa wakwa Zama.

Ucungwa wabe inkosi enkulu
 yesiwe samu Wosijana ngesi
 khathi sohubusa kwengonyo
 wa enkulu yakwa Zulu, u Shaka
 Lapo abakhe khona ngempe
 la ahogondakali kahle kodwa
 abadala bathi wabakhe khona
 kwa Zulu. Uyo kwaku inkca
 neni, ka Sizane, ka nozaca wa
 kwa Wosijana; Phela abakwa
 Wosijana abakwa Zama.

Ucungwa wakhe wabalehe
 la u Shaka wabamba wazi
 wapika emlazi, Lapo sekwakhe
 isikole manjuna. Ukupika kwa
 khe khona wapika kwakhe
 u Dr. Adams. Kodwa akakha
 langa isikhathi eside wa
 buyela kwazulu. Inki enkulu
 ucungwa abe agwina ngayo
 ngesi khathi sohubusa
 kwakhe wabe enomtho
 wobucalis abantu. Bala
 le gade abese entshontsha

259

ijin homo. kuthiwa wabe
 nele awuthungise nje, bala
 le bonke ekhaya. Kodwa a
 hqonda kali ukuthi kwa
 humuthu, muni. Ummutiv
^{usa}
 oye- wayelene naye kakha
 lu uTabeka wa kwa kabasa
 kase nazi babenaye. Aba
 zikhutwana baba Tabekaba
 sekhona bakhe ndawonye
 waba kwa ngama baka
 Bengwa phansi kwe ntendeni
 kulayo- utaba okuthiwa inte
 ndeni kakhona uhlathi eli
 bekene ngasenyi zimu.
 Amanye wangqethena ukh
 thi ukugqwa wafumaniswa
 izithunywa zaka Ekhaka laca
 khona, makhwana efumelwa
 ijin homo zenkosi abayintshi
 ntsihle. Kodwa abanye bathi
 abanye bayalandula no ka
 khona kuli quniso ngo ba
 abaningi bayasho ukuthi
 wafuma niswa- khona. Ukus
 fa kwakhe u Bengwa wa

259

wafa ngawo unansebenzi
 wakhe woku tshontsha injinbo
 no. U Shaka wamnyenga
 wathu kuhle eye kuyena ayo
 mupha injinbo, wamnye
 nga ngoba waye esegede iji
 nkomo zabantu. Tutu kunge
 luthu ukumbamba. Waja
 bula babulu una ulsha
 ka imubiza wasukela
 phezu kuhle kwinyoni
 ubona inombo kanti igonde
 ogibeni. Wancle ukugqamisa
 ka kuyena u Shaka ku
 thululuka wamnika wa
 bamba umngqesandla
 yathula umngqesandla inga
 khulumisi ithi usuka yayiba
 baya ithi, "Haw! Haw!! Haw!!" Zulu
 ake ukubekela kungakho ka
 nti ku hlupha kangaka kungakho
 kanyana" kwakho wumuntu
 omfushane yamubengele la
 yathu. "Gakubona bengwa saku
 bona mfo ka ncameni." Wavuma
 ngesibindi wathu, "yebo nkozi."

259

Amabonabonane, ubona
 wana-nje bobona wena ngomun-
 so" kuthiwa lohu u Gengwa
 wakusho ngo ba esbona ubu-
 lthi mow kudla kwa nange.
 Wayesethu u tshaba, buyisa
 ni izinkomo esibayeni zigwale
 bazi buyisa njengo kusho
 kwenkosi. Yabisithu, kutha
 theni lohu yulu u kubophela
 izimpundwini zesi baya, krou-
 nde esangweni, bese nikhipha
 izinkomo zikhandamwe zekhe
 fihlizo." kwase kwenziwa loko
 kuthiwa wakhala, "Kosi nyo
 ngibulala upele, nyanzi
 bulalana" wafa ka njalo
 oha ncameni akabe asabo
 nwa no kuthu kwa kuzini,
 noma kwa kuw muntinjini

Amacala ebulala

7

kuba Ithembu:
 kwa kune boutho lo kubu-
 lala abo gangqleyo bephula
 umuthetho omisiweyo abo
 thembu. Ibuthe kwa kuthiwa
 (umalondolozi)

259

unwa ununtli eligwala
 empini yayi the inkosi ma
 ka bulawe. Inkosi eyona
 yayi uun qinisile lomithetho
 uyena umabezela. Kuthiwa
 umalambisi wethembu wabo
 nahala enenzeba ngomun
 wa inkosi yamubiza ukut
 the wali thola kanyani use
 bona ukuthi useyo kufu
 namhlangena usekukosi
 nani angay ukuthing
 litholaphi kanyani? Kuthi
 leli nxebo laselili dala
 impela phoke inkosi mowa
 lo ukuthi bonke base ba
 njengaye babo nama nxebo
 ngomunwa yathu nxebo
 hambu aye ekhaya lakhe
 abuye neenduna kugala
 ukuthi wali tholaphi le
 li nxebo, usehamba ke
 usekhona iingane za hhe
 ukuthi uhlawumbuse
 yobulawa kucasa inkosi.
 Sebethu abantwana baka

259

kuhle abaleke aye e
 macumwini bazomula
 udele. Phoke amacum
 ama mukela nawo. Kuthe
 na ngansukwana abuya
 ukuthi wali tholaphi leli
 nxeba ngoba eloku bale
 kana. Akasa phumleli
 umalambesi. Shuthuwa
 maha bulawe nebala
 usebulawa ngendaba yale
 lo nxeba.

umthyanane kwathuwa nya
 thakatha kwabona kala
 efumanwa amuzini wenko
 si ebuseku. Phoke wathi
 ukuba ncekuziniko si
 u mabizela. Wathi uyaba
 leka waxoshwa mpiya
 banti neqinja kuthi walwa
 neqinja nabanti waze wa
 dinwa. Kuyaziwa phele
 ukuthi u umthyanane kwa
 kuyi gawe. Nas mpinwa
 yehlabana bengaka hla
 bani abanye nenkosi futhi
 um mthanda.

259

Kwaxisa ukuthi yayim
 bizanjalo manjena imetho
 mbile futhi ukuthiyane inkosi
 si yase imungweni nase
 muzini wayo. Usethanda
 na nenkosi kazi yenkosi
 uNnamandle sulo, inkosikazi
 encane yenkosi inkosi
 ayaye yabona yona isize
 ibona ukuba akashwec
 izinceku ukuthi kanti a
 kalungile. Sezithu ukhumbi
 bamba izinceku sezimusa
 enkosini, laibuya inkosi
 ithi, "ukufanani lapha ebu
 suku na?" use phendula
 yena ithi, "nkosi bengqiso
 thakatha ngithunywe ukuthi
 kuzindela induna ithi na
 ngqiso thakatha into ubi bu
 lesi zinkosi." Inkosi isithi,
 Angithu wena ungumgani
 wami na yonke into ngqiso
 thena wena ngqiso kazi
 theni izinduna zami na
 wengani phona usungu bulala.

259

usekhala u mthuyane
 ukubona ukuthu useyo
 bulawa manjena. Sekhaga
 unka yona intando ka
 yenkosi u Namandlesilo
 futli; Inkosi, konje inga
 mibulala na ungani wa
 yona ngenxa yabantu na
 makubulawe yona nduna
 ukuthu ku tala kwenkos
 ke laplo yasola. ukuthu
 kubhona okwenziwa u
 Namandlesilo naye umth
 uyane. Sekuladwa bonke
 laba Phambu ukubona
 lomkhala. Sekufuma
 useka ukuthi nduna
 ayina cala yaka ncaue
 ayazi lutho futli. Inkosi
 umkhuzi; siva ukhuzi
 ubezo fumani ebuseben
 na? akasaphumeleli
 usebulawa u mthuyane
 naye u Namandlesilo. Kodwa
 wathi u Namandlesilo ngiya
 thekazi u kufela u mthuyane

259

Inkhosi yase sthi kuhle
 babulawe bonke ama
 dodana ugentombi zika
 utshyani naba utwana ba
 ka namandlesilo babulawa
 akwasala noyedwa. Ukubulawa
 kwa kwababulawa utwana kwa
 banjina. Basayiswa ama
 khaya basiswa eutabeni e
 nkulu ebizwa ngo kutli u
 mhlumayo lapho inkosi ya
 sthi waku baswe umulilo
 bergayi abantwana ukutli ba
 zobulawa bona. Kodwa ama
 dodana ka utshyani ayese
 zwile ukutli bayobulawa
 manjina. Aye ngasena ku
 balla ngo ba ayibedweni
 kuba angabaleki. Kutliwa
 wathi. Umama usivutha
 umulilo baphoswa phaka
 thi bonke lapho kulwa
 mulilo. Kodwa kutliwa kwa
 sthi ngo bu khulu bonulilo
 basaba laba ababe bapho
 nsa kuwona umulilo liso

259

naye umthyanu nomamand
 latsilo baphoswa kulo ila
 ngabi lomulilo. hoku kwa
 kwenzwa ibutho lempu loku
 thetha amacala. Inkhosi
 yavuka yaba nolaka
 ngo kufa kwentando ka
 zi yayo u namandlalelo
 kwethwa kwakuthi nomam
 inkhosi yayo ibonaka
 le ihleka ibonakile njena
 inkhosi ithi wayi bulawe
 kwiakhingasa ugenwa emu
 zini wayo inkhosi ugendala
 kwenzwa u mthyanu. Ama
 cala, lana ayendawo ya
 wo lapho ayitshelwa kho
 na eduze komhlumayo. kw
 thi umuntu ~~wecala~~ ebe
 kwe eugcawini. Umabizo
 zotshelwa kwaku bizwa
 amadoda. Azizwe kuseku
 denykhona amakhosi kazi
 ayokwenzwa utshwala boku
 phuzwa umaseku buywa e
 caleni.

259

Kuthu. amadoda aphe
 ndule kahle ecalane ku
 thive utshwala o bawo
 lawo madoda wonke ana
 nye asazocela kulawo. Ola
 hlwe icala akasezu kuh
 amba namanye amadoda
 kodwa ukuthethwa kwayo
 amacala akufani nawa
 bamhlophe. kuyavunwana
 nenkosi ithengwe ngotshwa
 la ukuba ivine lwo one
 cala. Kuthengwe nabany
 e abaywayo. Uma omunye
 engenasobabapti yena
 nomacala lakhe. lilihle
 engenasoim lomahlala ngo
 ba akathenganga muntu
 kuhle futhi umuntu azi
 we irikosi ukuya ukuthethe
 kahle icala lakhe nga
 phandle kwaloko luthonje
 kuthi nomalithethwa aban
 nye bafune nokulwa ngoba
 kuya vunwana nomaseli phe
 lil sekuzohanjwa ngezanga ba.

259

kube khona no kuzo
 ndana ngaleyo ndaba.
 wenkosi i bilalela abada
 la amadoda aziwayo.
 ngenye ikathi kwathi yona
 yab belu inkosi umabi
 zela ethetha icala kwase
 kuvela impi ekulu. ku a
 kuxabene u Manzoli nomu
 thakathi. kabantu ab a
 dodanye behlukene ngoni
 na kuphela. bazalwa u
 zikhali olamini. Manjena
 umazoli uti behle. u mthi
 kathi uti, Nina ufowetha
 uzilima amkwayi ukubon
 a nona umuntu emphamb
 kuba fay. benu, uyabona
 mina ngiligili ngidla laphe
 kunga yaneli. Uyabona u
 manzoli uti, uti ni ufowetha
 wakho hle ukungitshena ka
 hle na ukuthi uthini wa
 ngikhulu nelo ukungana
 ulala umafay wami yuni.
 kubuya umazoli.

259

Umthakathu uselwa noma
 ngeli: — Sekuba yicala impe
 la elkhulu emzini kazekele
 Phoke uzikhali uthanda u
 vira Ika umthakathu manje
 na akakwazi ukumtshala
 ngecala umthakathu. Uce la
 ukhosi nomndeni wonke
 ukuba mawunye umthakathu
 kwi nebala kwanjalo ma
 njena umthakathu usethi
 wayedakhe. Phoke umanzeli
 wadanda abase macumwini
 ekhabonina ukumzwele la
 naye. Kwathi laba base
 macumwini bamnona u
 manzeli naba kumbi bavu
 na umthakathu ukuthutha
 kwakhe umanzeli wayokho
 nya emacumwini namanhla
 a inzole yakhe iselapho. Uce
 thukuthela ngomshado wak
 wa shezi umanzeli nabase
 macumwini seyibabana njalo
 lapho. Kwathi umthakathu
 wafa khona lapho ukhona
 kubelanga.

259

Ukhlonipha

Kuthena kuhleziwe emuzini
 ka mpanzana zakwe kwela
 semacumwin kubona ka
 la ngaphethe intombi ka
 khlebo sumakude schaya
 umntwana phambi kuka
 yise wendoda. Usekhuya
 ummumyane umpanzana ut
 li, wenzani? Umakoti aka
 salaleli usephuthuma inga
 ne useze ayibambe ayibala
 ye impela, ngoba imethukile
 yamusa kella ngamathle eyi
 khuya ukuthi ngayinga gangi
 ngo kudla komuntu onadalala
 umnyeni wakhe. Ngane lena
 eka dade intombi ka zimow
 udade uzakwabo ka ziphethu
 usebiza amadoda umndeni
 ukumbonisa lo ku amadoda
 asetli umakoti wenge ka
 bi ngo ku schaya ngane non
 a esemkhuzile u yise. Seku
 kuthwa naka hlawule kodwa
 umakoti ulu naye kuhle
 ngane mhlawule ngoba imethu

259

kile. use khuya ebaba
ya u bade uthi ingeke ihla
wule eyami ingane. Ayikwa
zi ukwethuka nuntu. Useba
leka uziphethe emuka impeta
akaziwa lapho ashona khona
na.

Usebiza umindeni wa kwa
khe unpanzana ewuyala ngo
kubhlophe.

Umlabokazi akathethu ekha
ya lapha egane khona, nengane
futhi angeke ayshayi kubu
ka abantu. Namanyole anga
ze ayshaye ingadese kungaba
boni nuntu. Khwenza njalo
loku aye athole unntwana
naye. Umlabokazi ega
lomuthetho kothu mutha ebek
thayo athole ubungina. Use
ke eseyiswa abaphansi
ngo kwe delela umuzi wa
bo. Ukuswela kele ukub
ba umlo kaza adle bu
me. Kehlentombi uthi ingalotilo
lwa itshelwe amagama ayise
zala.

259

utlu noma efuna u
 kukhuluma umakoti
 afune amanye amagama
 a ayokhuma esikhundleni
 ni salana siwa hlomphe
 yo. Ksethi, Akengini lunge
 nisele ngomama, ubaba
 ukhulu igama lakhe u
 zihlandlo ngalokhe omama
 abawabizi amagama
 anezihlanuwo igama "hla" ndla
 kumbi "dla" ekukhulume
 ni kiva bo:

ukhuleka	=	ukumbesa
ndleu	=	ukuba
ndlela	=	inyathelo
ukudla	=	ukunkha
zandla	=	zanyhelo
isihlahla	=	isivisho
isihlalo	=	isicewo
amachlo	=	amanhangelo
ukhanga	=	ukhesheka
ukhloko	=	intenco
ukhlophe	=	untophe
dlula	=	ngqula
namanye njalo ayashuntshwa		

259

nomkwenyane nyahlompha
 impela ukudla kwase
 muzini akakudli into ayi
 deayo ybona njena utshwala
 uyaye abule angakudli u
 ma engaka hlathiswa imb
 zi. Uma esehlathisiwe uph
 kudla ngaphandle ka kw
 masi odwa nenkukuyase
 muzini. Lapha kuyiwa e
 kweni umuzi ungenwa nga
 kweso kwenene somuzi. Noma
 umkwenyane ephuma uphu
 ma nga kweso kwenene somuzi.
 Izintombi uma zivaka shele
 kubho kasoka noma kubho
 ka mkwenyane ziguga nga
 madolo uma zigumeni zi
 ngene seziggangamado lo
 endlini zijinge phansi nga
 kweso kholo noma sezisend
 ni. Uma zimiswa scansi
 ayhlali kulo baye babe
 ke into ethuze kulo incausi
 kubekwa ubuhlalu kunik
 esehlani njena.

259

umankoti uhlala abeke
 emusamo yena abeke phansi
 ukhuzo angabonwa nuntu.
 Uma abadala beka kulw
 nisa ku khulume izintombi
 zodwa. Umankoti athule yena
 Uma ku khona okhuluma
 obekise kuzena aphendula
 loko kuphela athule. Akhu
 lumele phansi ngo khuzo thoba
 okukhulu. lo khuzo ukwenza
 kuzo qhubeka njalo kuthe
 nalapha eseqagca, apha ke
 imvakazi emehlweni ivela
 ngase mehlweni ukuba anga
 bonwa nuntu. Amakhobwa
 wona apha ulwembu ekha
 nda abathi (weil) kodwa im
 vakazi ifakwa izintombi ezi
 gwele ezungo ke ndawo
 kuma intombi. Seyona kele
 ayi fahi imvakazi. Kuzo
 khona kale ngako ukh
 the yona kele intombi ngo
 khuzo fahi imvakazi uma
 eqagca.

259

Akungeni nuntis ongunmili
 sa lapho kubeketwa khona
 (osenongondo) kuzo kundlule
 isikhathu isungange soni.
 Kutli nuntis wesilisa aka
 kwazi u kubeka nuntis
 wesifazane lapha egula nona
 ukumungeza kuzo kufunwe
 yena wesifazane onunye
 ukuba amucisa kuluku
 kwenzayo. Kuyindlamba
 ukulu unwa ubiza intombi
 ngo kutli intonzana uhlawu
 la ngenkomo impela, futhi u
 thole icala elikhulu. Uma
 utli intonzana usho ukutli
 seyake yazala nona seye
 mitti seyake yona kala
 uhlawule.

Umfazi kaphucubuzi unu
 yeni wakhe nge gama lakhe
 kumbiza yena ngelinye iga
 ma lo kutaza ukutli unyama
 hlomphe. Uma esencengane
 umubiza ngo kutli uyise ka
 bari. Uma engenayo nge alu u
 mfowabo kasi bari bari.

259

Uma elazi ibutho lakhe
umubiza ngalo.

Uma kusehlobo abantu
nabo nabo amasekho oku
hlonipha ukukhuluma kulu
maliduma izulu. Akhuphuny
lwa phandle yink' ezimlo phe
zuyaphlwa zonke. nezinyanga
zise ngenzithi. Akhuphuny
noma ubani ukuba anga
khuluma. Ngesikhathi sase
hlobo amazi awaphuzwa
bume, nakuwa phony phonsa
akhuphunywe. tohu ballyi
hona kubanga umbani neye
lu ekhaya. Amazi awaphu
meli phandle ngesikhathi
sase hlobo. Ukukhuluma a
nawebu ekhaya akhuphuny
lwe nako futi kubanga
izulu nombani ekhaya. Uma
liduma izulu wonke umuntu
uyembatha apuyele futi
uma kade enabile. Akh
hlalwa phakathi vendlu ku
hlalwa esebeni lwendlu kulu
lwe kunguywa lutho.

259

kwa kutlu futli unaliduma
 kushungiswe u ubogo, nohlo
 ngubhoshana enwa kwenzise
 yonke. Ezindlini kushungiswe
 isikhumba semvor emnyama
 enyansi kwensika yendle
 (Bese kuhshwa abafana
 izinti ezela shibe ngomutlu)
 hey zinduku zihlongwe e
 ndlini ngaphandle. Kuhlomi
 shwa ukulima nokubla
 khula uma kuvule isidumba
 khuliso sigodi kuye kungwa
 tshwe isidumba lesa. Iwele
 elinga hlomshwa lodwa uma
 lokor kungwa gamwanga izulu
 luyaduma, lwise unpleka ka
 khulu isachollo. Uma izulu
 kade liduma laye la lunya
 skuthile akusitwo ukutli
 kwenzide izulu. Kullewa ku
 dlale inkosi.

Uma futlu unida ununtu
 onudala umkhonto nomo
 unese ubekisa induku ngo
 kuse unese ubenga kuwe

259

uma ubekisa umkhonto
 ngakunye woku beka kabi
 impela. kubile induku ibe
 ngakunye. Uma ubekisa
 umkhonto ngakunye nyathi
 ufunwa ukungq. gwazana
 Uma kuvenziwe utshwala
 phele kunyaye kubekhona
 abahwenekayo bakwibela
 ngalo lelo langa okubizwa
 ngo kuthi, "idlula" kumbekunye
 kumbekisibo". Kapho ke seyi
 wuthiwe ke ingiyole isiphuzwa
 okushwilo ukuthi ummandi
 nommandi kuthiwa, koku
 tshwala bubi" kuthiwa uma
 ubabaza ubummandi be ngiya
 utshwala okubizwa buyona
 kala bube bubi. Uma ku
 bu bulwa amabele abulwa
 ngiya gile eyimphe kuphela
 ujinga zandla zomuntu. Uma
 ubula ngesandla isodwa
 aweqi amabele ngoba nyaweye
 Uma kwelwa amabele
 kunye kubekwe umoya n

259

ba mawounguze ka
ncane ngoba omkhulu uy
awaphephula amabele angu
luka kakhle. lomoya wawela
kuthiwa "umthakathi" uma
libalele izulu kuhlalwa
ngo ku shungisa esizwe
kubizwe umthakathi lowo.

okunye futli okuhlomsha
ngalo leligama lo kuthi um-
thakathi "inyongo" umuntin-
wa chlanga. akusliwo ukh-
thi uma nphalaya kuphume
inyongo. kodwa kuthiwa umth-
akathi kuze amanyo engane
aphume kakhle kuthiwa aba-
thakathi. Umalinye umthaka-
thi. Uma umuntin endala
abulawa izinyo kuthiwa um-
thakathi.

Uma kuhlalwe inkomo
ishoba layo lifindwa ifinjwa-
na eluncane ~~iphelwe~~ kakhle
libekwe endaweni engathutwa
muntin ngalo. kuthiwa uma
liphelwe kadedengu nyama
yenkomo eluma abantli ebizwa

259

labo abayidlile. Umakw
 hlatslwa kublatshwela esi
 bayeni. kutlu lapho kutluthwa
 nyama isiwa endlini ku
 plumywe ngesango kuphela
 uma kwegwibe nenyama esi
 bayeni kutlwa ijinkomo a
 yandi ziyaphela. kuzendlela
 zo kubhlophe zavela kwa
 badala noho abanye baye
 nezele ngohwabo. Umpanja
 na weluleka abantwana
 bakhe. kutlwa umuzi wakhe
 wawu fana/nowe ukosi
 ngoba kwa kutli uma
 omunye one lomuthetho abho
 wulib swe inkomo. Namanhlanjenu
 amadodana akhe
 asawngcisa lomuthetho ka
 yise abuya ebakumbunga
 ngawo abantwana bakhe
 namhlanjenu induna yakhe
 yinduna enbesa yenkosi
 ngendaba yako ubhlophe
 phila lohu. Amathembi
 wonke ayakuthanda ubhlophe
 nikhawandamhlanjenu.

Uthlu futhi uMphanyana
 kuba-ntwana bakhe. Uma
 ubizwa umuntu ondalala
 kuhl'le ngisabele ngithi baba
 ngithathele ngize kuyena nge
 jobane ngize konde akusho
 kumina ngizeke swami
 umusebenzi. Dapho engithe
 Uisa kuhl'le ngithi le ngin
 gapumeleli ngungaphenduli
 letho. Noma engishaya kuhl'
 uthele noma ubona ubu
 thi nawe ungazi lwela ku
 yena. wathi ungavika ubu
 vika kodwa ukuphondise
 la ungakwenzi. Noma nixabe
 ne nonfoweni kuzathu ku
 ngafika uyibale athi thula
 ni umisindo uthele ngo
 kushesha uthele. Uma
 nedelele uyibale jiriza hla
 wutiswa ngempahla yenu
 emayo noma ubona noma
 imbenzi. kuyombuzi noma inko
 no isiza hlathwa idlive abo
 sekhaya banye.

259

uma nthunywa umuntu
 ondala nomd kungesize
 na awakini kuhle wenge
 lo bu a kuthene korango
 kushesha. Nomd unifana
 ebambe inyoni ehlane
 akazi dleli uyinika uyise
 ekhaya. Nomd esesebenza
 inali uyinika uyise ku
 be uyena omufunela izi
 nkhono nezimbuzi. Umfana
 wenza lo bu aye akule abe
 yindoda. Ekhaya kusitike
 kelwa ukudla komumanya
 ne kuphela. Umcabo wakhe
 wamasinyasitike kelwa
 ngembenge namasi akhe
 fulli ayasitikekelwa ne telwa
 la bakhe fulli. Konke u
 kudla kwakhe kuya sitike
 kelwa. Uma uyodolwa
 intombi abakhezi abazi
 kuyise wentombi uma ekhon
 a umumanya onkhulu
 ekhaya. Kuywa kuyisa
 bese kubu uyena obiza
 uyise wentombi - zane nomde

259

ni ukuba babonvane
 lendaba. Amagwi y wonke
 aphuma kuyena ummuzane
 womuzi esebume lebe kodwa
 nonndeni nayise wentombazane
 futshi. Nonfana nina
 efuna ukugawwa ekhaya
 kuthokelwa yena ummuzane
 womuzi kugala. Izi
 ngqumso zephume ngaye zonke
 ummuzane. Awobethwa n
 mulosi endli futshi ahu
 niva kuthiwe ngcwi endlini
 loko ukwedelela. Uma ku
 ngegiwa lomuthetho kusubek
 kugule omumye ekhaya
 kabisi rimpela. Phela umu
 ntu emva emela abada aba
 ntu kuthiwa wedelela
 abaphansi. ~~Amantwana~~
 abayi phaphi into ephelwa
 eyise voma yini ahu
 wungelwe loko ~~umantwana~~
 waye ngagochani endlini, a
 hlale futshi esiqhini soyise
 babhe.

uma ufika homunye
 umuzi upice amadodachleyi
 ephuya utshwala ungeni qede
 uqfinise indawo, ngichis uyibona
 na ikhona ngasenyango wena
 uze wengucelwe ugenhla e
 musamo uhlale ngenzansi
 ngomincane kumawo. Umuzi
 nyango kutalala amakheli
 hla amadala upela. Ukwel
 delela ukuhlala ngase
 umnyango uma ubona
 ukuthi umincane ikhona
 ama khehla lapho. Uma
 ushleyi utshule futshi utshi
 du unqabulumni lutho.
 baze bakubuze lele bono
 wena. bakubuze lapha
 uphuma khona. usungo
 khulumade upha sebe
 kubuzile lapha uphuma
 khona.

uma unendaba ofuna
 ukuyi khulumisa kukhona
 umuzi ngawe usyo ngenzansi
 homunye umuzi ngawe ukhona

259

kunendaba ofuna uku
 ykhluluma kuvumanya
 ne yena usezo thulisa ibo
 ndla ukuba kulalelwe
 wena kuphela. usuzophe
 udulwa amadoda nayeke
 umumyane isezogcinele
 amadoda wonke ukuklu
 luma. uma omunye
 ondala ekubizela utshwa
 la kuhl' ukukume ngo
 kuklonipha. futhi uhlale
 phansi uzinge uma usu
 phuzo. uma usugedile
 usuzobonga. ulwesule ka
 hle ukhamba lapha ad e
 uphuzo khona. ulweboze
 futhi kahle. lapha kudli
 wayo omuncane abantu
 shiyeli omudala nona
 escutlu banjani ulunda
 kuzo kuzo omudala ku
 galä bese esusa zonke izi
 kha yena ezibeka. ulwe
 ga lomthetho ukwedelela
 abadala.

259

uma kudliwa inyama
 huze kuhlanjwe kuzala
 uma sebeq edile abadala
 sekuzoladela abancane
 huze kuzine omuncane ngo
 kuzalwa. Sekuzoba injena
 futlu ozogoba inyama a
 gobele abadala. Uma
 kukhona amathambo
 usezo wayekela abadala,
 uma emamngi usezoli
 ndela abadala ukuba
 waba khethe abawafuna
 yo. Yibona futlu abazom
 nka sthup ka lokuba a
 thathe wayefithambo. Uma
 kade kudliwa inyama
 ayigezwa igandla zuyaye
 kwa njena. Uma bethanda
 abadala besulele em a
 bhanda abancane. Kalaf
 ha kudliwa amasi kuvu
 ba yena futlu omuncane
 uma unkhwa ukudla u
 muntshi ondala kuvawe
 kwemuhle ngezandla zomile

259

Amasi ukuhlwa kwawo
 Awadlwa ngingo kudla oku
 nye nyawakha uwathile
 kweso ku nkele sandla
 kande ifunde umlonyeni
 noma ndla ngo kheso ny
 awakha ngalo bese uwa
 thile kweso ku nkele isa
 ndla usifunda umlonyeni.
 Amasi Awathelwa ezi
 kha ngoba izinkomo zya
 dabuka. Uma ufika emu
 zini unqawadli amasi a
 khona noma ubisi lwakho
 na. Umuntu wesifazane
 akawadli amasi egezile
 Lutli aha ugeni isibaye
 uma egezile. Nonkoko a
 kawadli amasi uze anlw
 e inkomo yakhe kugala
 kade awadli amasi lwo
 Lutli wesifazane abayi da
 buli izinkomo zidla oku
 alweni. Nyahlompha ngege
 nupela. Uma kufe umuntu
 ekhaya izinkomo zishungallwe
 ukuse zingati ngama hublo.

uma ufuna uhubunge
 lela umuntu kuwele
 hlele umendlu kugala
 utlu uma nanginguwa
 kwakhe kube yikhona
 umubungelela. Sembuya
 na nempilo ndapha
 ephuma khona omnye
 uma kungowesifazane
 uyaguqe phansi ngama
 dole voma abambelele
 emadolweni uma eku
 luma nendoda. Ukukhona
 kha njalo loke. Kukhona
 loke futlu uma indoda
 yeqive owesifazane kutlwa
 intombi leyo ngoba yowela
 futlu indodaphya yoshesha
 ukulimala empini. Amajoh
 owesifazane akaweqi futlu
 ngoba yosheshe pluke ne
 nempilo akaweqi futlu ngo
 ba yodabula maselane
 uma intombi. Isilotsholwe
 uyahlompha uyise zala
 nonina zala nabafowabo
 ngobugqo ka emye nupubo nga

phezu kuwenye futhi
 nona itshali nona
 izay nona ifake intwa
 wa njena eyenge duku
 ukublonipha abasemuzini
 una unakothu nona yi
 nezwa una yephule
 mithetho wokublonipha
 ibisiwa kuyena ukhunjana
 ayilaye kahle nona
 kothi ubeyalwa unpanya
 na una wocanguzile
 ubchanyelwa mpela ala
 ndwe unpanyana una
 ukuthi akafikanga. Ube
 nyelwa ukhamba lwakhe
 yidwa kuthint uluka
 unpanyana ~~nona~~ yekhe
 nerhosi yayi maza
 unpanyana. Nananhla
 njena ayenziwakhala ana
 Shembu letusa yonajini
 yalo ka unpanyana. Una
 lenis thetho kunomunsi
 ongawo laleli inkosi boila
 nda yena unpanyana ayombla
 wulisa.

Ukufa kwakhe ukupanya
 na. Ukupanya wafa elipi
 ni yasezi ngolwelweni ku
 kwat amadum nairo a
 ma Shembu. Ukupanya
 wayelagagu njengo ba futu
 nyena swayer. mbonqi
 yimpi. Phoke in bosi ya
 thi ukubona ukutli
 ukusihlaka ukupli yamu
 nka ibeslu elihle ukuph
 Phoke ukupli umuntli ofa
 ke ibeslu elihle bayamu
 zonda bamujongo ngalo
 njalo nonesi hlangu esihle
 bayamu yonga njalo. Phoke
 ndaye bamujonga ngalo ba
 ze baya bamubalala.
 kwenya ngoba phela ibe
 shu elihle nesihlangu esihle
 sifakwa omntana kabani
 bama khosi. Ukufakwa
 fakwa njena nona ubani
 umuzi kwakhe ukuphanya
 wasala ubusa kahle
 kwathu nendodana enduluya
 khonpha umuzi bayise.

umafa zwane.

umafa lona akaziwala
 pla apuma khona noma
 a weza kuleli ngo bu bale.
 ka yini kwelakubo izwe
 na. waganuka ngakwa
 zulu shamba no ndongeni
 uthena unna epika lapha
 a ebathenyini usekhonza
 enkosi iya kutli. izanye
 mukela inkosi. ~~Umbuso~~
 uthena ngakhi hlakwa khe
 waba indoda emolaka mpe
 la enamandla futli ehlaba
 na masishane abanye be
 ngaka hlabani. Inkosi inya
 wanjera. emenza induna
 yayo. emenzi ~~onkulu~~
 wayo ebuthobozeni usehla
 la mpele waphatha kabli
 futli naye lapha. kutliena.
 kunjalo inkosi ijammthuma
 ukhlabasela edwazini akha
 vuma umafa. Inkosi rezwa
 ukutli umafa uyala. Isifu
 na ukhumbulabamangina

utthena ukubona loku
 u mafa wahamba waba
 oonimley manjena utthena
 uma edambile kanti use
 baleha manjena. usebu
 yela umwa ukuya ukh
 thi inkosi unuthukuthelele
 useyolanda umuzi wakhe
 ebucuku. usebaleka ne
 nxebe nye yempi yenkosi abo
 nye njalo abavuma uku
 nkulandela. Akamange e
 saya edwazini wahamba
 ubeka ondim walandela
 umukhondo ka muzikazi
 usehamba naye elwa nezigwe
 ezisane kunaye eyingo ka
 impela atumbi ngin homo
 zazo. Kokunye njalo antshon
 kibe izinkomo zalapho endlula
 khona. uthe uma efika
 ku muzikazi wamubona u
 muzikazi wathokozisa impela
 wamenza yona induna e
 khulu futhi yempi yakhe.
 kutthena musukwana u

Umnyulokazi ehlasela u
 Moshele inkosi yabe
 Besintu uyena owaye hola
 mpi yenkosi nalapha u
 moshele esemunika izi
 nkabi ezimbili umnyuloka
 zi uyena owayamkelwa.
 Kuthi ukuba uMathele
 bone ukuthu umnyuli
 kazi uyahlapha uhla la
 ngegazi njalo wafuna iin
 lathu baleka eye ekhaya
 ebathenjuni. Uthe ethi y
 yabaleka kwase kwawaba
 la ukuthu ama bantu ase
 jikhile ngoba umnyulokazi use
 yiwawo gqala emnyini wawo
 lapha kuthu wa kuse
 Orange River uMnyuli, ama
 Buni ayakhe khona lapho
 usehluleka ukuthu ngaba
 leka kanzani usepluma
 ebunzulu amaBuni use
 gothulile emnyini wenkosi
 maye ngasekho ngasazi
 wa. Usebaleka.

259

uschlangana naye u
 mafa eashile usethi uya
 phina usethi naye nani
 nani ngiyabaleka ngila
 ndela nina ngoba ngoba
 na umuyi usuphelele a
 matum. Usethi u mafa
 wasibaleke manji sephi
 nde emuva ngoba uyikh
 i indlala kahle kutile
 tizwe nebala sebebaleka
 usethi ukufika u mafa
 udodana kamabaso isi
 mibulala ngoba waha
 mbisa abantu bakayise
 Puthi weleela uyise
 uma emthunna.

Usethi uma esebulawa
 u mafa: ngafa nina un
 sho kobesi ngudiza izizi
 ba yunde nginyushane.

Ahucondelanganuntin
 una eebuya ethi "nijang
 bulala. mibulala nina
 madoda".

kwaze kwawondela umpola

Zindongenis. Kutliwa wafa
 waye umafa. umafa lina
 waye dumile umphela eyi
 siloi esendula ukwenza
 yungako ayesebeka njena
 Kutliwa fulli waye mude
 emukhulu impela. Inkosi
 yathokozo ukhaya ukuthi
 umafa usefile ngoba
 yanyameaba ukuthi hle
 ze abaleka nabanye fu
 lli abanti bayo. Kutli
 wa amadodana akhe
 abaleka abona ukuthi
 nawo ayobula lapha ku
 lendawo. Aphinde la khon
 a kwazi. ~~Yanamhla~~
 njena basekhona abo
 zikhulwane baka mafa.
~~Umputhukeyi~~ Indodana
 enkulu yakhe umafa
 yakhe khocase wacumi
 ni. Yafika sibuya kwa
 zulu yathi ifuna indawo
 kuma Shumba awavuma
 ngo kwazi. upise ukuthi waye
 yelunga ebafulli.

Ingcube kubashembe.

Ingcube umkhosi wokwesha
na kwamakhosi ngesekhwa
thi kungenawukwondla, se
kungkudla shusha oshingqa
dliwa. Amakhosi ashwana
ngokudidelana ngemvume ye
shantolo.

Ake nginithi falakahlala
ngokweshwama ngengcube
kwenkosi yamathembe u
mabuzela uma inkosi
yoshwama kugalwa ngo ku
menywa kugala kucwile
amadbele. Intombi sezizo lude
la ubugaya utshala obukhu
ku impela. Sekumayezelwa
ukhuthu wonke umuntu ma
hazile. Kuziwa kwaliva u
kuzina nokugcagca nokunye
okunjingaloko. Amahubo
awavunyelwe kuye kundle
wona umshwamiso. Abesi
fazane ngalelo langa baya
vunula impela. Amadoda
wona akha amahlahlala

o khuthosela inkosi uma
 isijo phehla uvathu ngo sukhu
 olungaphambi kwelanga le
 ngcube ngenpela. ngeskhathu
 sobuzila amabuthe ayahlany
 swa zonke ijinsuku ngabanye
 ngabanye baze khathu bakha
 fule amadolo abo. Ilanga lokh
 gaya utlwala libkezelwa ijins
 kh eyiphohlango ngaphambi
 kwelanga lengcube kulo khulu
 bekwa isigaxa senyanga. ukhob
 unikhosi ube ngamhla mya
 nga ifa. Amakhosi awashwami
 uthese inyanga amabuthe aye
 ayalwe ukhize ayiphathu kakh
 ngo sukhu lokhobhulu. lokh
 khufana nephosita kumalho
 wa. Umuthu abahlanya nga
 wo ijintlezi ayiphuzisa ngo
 mulomo okhambeni nomu
 embizeni izandla zombili.
 zivolethwe, bazi khafule i
 madolweni, bethu: Edalo lami
 qina! Uma ingcube sama
 seyngomhlomnye, bonke

abafazi baya esigawini, ba
 yobwabelwa umphahla zabe
 elisa sabo. Abasefazane
 baqalake ukwela kushy
 ubwellele bekhomba ukw
 zabula belu: "weli-weli-weli
 wadla ingube washeka!" he
 lilanga balenza stwesine elungwele
 njinga nakholwa ngesikhathu
 sama Easti: kanti nabo
 kinqumbhumba wabo ukuba
 bakwenze njalo ngelwesine
 ngomso (alwesikhathu) nseku
 londwabo. Kudwathelwa-nta
 beni ephakane. belungisa
 uJesu, awaya entabeni elaloyi
 ngalalwaku wonke, nwonke
 ovuka ekuseni aye kwan
 hosi, kanti abanye, balalekho
 na ngelwesine. Bazamaza
 umuzi behuba. Kuywa ne
 zinkomo zo kuglusha (ukuy
 xoya, nokudlokoa kweyintaba
 kuywa kubhonywe kuwa
 phelela impela. Ukugqushwa
 kweyinkomo kubizwa ngokuth

259

Ukungensa, abanye bezigodi
 baangene kweminye imizi
 ezalana naba kwankosi,
 kuyasawa ngalelo langa
 kuphuzwe utshwala, kudlali
 swe izinkabi zezinkomo nama
 hashu.

Kusike ngamunye eyenzi
 zweni, agwiye ngezibongo
 zakhekanyisa: "Ngathu ngum
 idala ngadlala, bantwana!"
 amabutho abethu, shwili, shwile
 sobe sekhona, besho besha
 za sekhonda abagwiyela
 kiso. Sekusukwa emuzini
 wenkosi, kuywa entlabe
 ni. Nezinkomo intshwala, kodl
 alwa khona, fuze kubenta
 mbama. Kugqibwe amahla
 aluhlaza kuvumelwe nqa
 wo. Bese myanga eyeshwa
 nisa inkosi imba umuthu
 khona lapha. Kuvumelwe
 nezono uma omunye una
 magqubu nomunye uyavuma
 ba sele lane khona lapho

Umasebe buya senguzo
 bulawa mkabi yama
 butho agade inkosi. Sekubw
 ywa kuyiwa ehaya. Inkosi
 isizophuma endlini ibuce
 ibeslu nebande lenyama
 zane ethile isizalala lapho
 nana butho wonke u
 ngqibelo. Lenkabi ehlatshi
 we nyawya kukhuluwe
 imbetho (lenyama ethukizela
 yo enihlubi lweni ngasekwa
 pheni) lenyama izona
 ezokhathwa umuthi, idlive
 inyama yayo inyanga ne
 nkosi, nxa sebezaphela
 uvatlu. Enye inyama e
 yama butho. Lenkomo ku
 khuluwa (umagwi) ibizwa
 ngo kuthi "Wathabathela"
 Ama nkosi elele esibaye
 ni aphakwa abafana aba
 bili bephethe izinkemba
 nezinkamba kuhona mu
 thi kulezo nkamba. Kuthi
 kulomuthi inkosi chabule

259

ikhife womane amakhona
 omkhaba. kusenwe kuze
 kuse esbayeni inkosi iphe
 hla uvathu. Ngomgqibelo
 inkosi ishambe khuseni
 nyoqoza ezibeni ezikude nona
 emfuleni omkhulu igezenge
 zithelisi. bese kosiwa nyo
 na naleyo nyama yobu
 gwa emuthini kande a
 yidle amabutho bese eha
 mba nawo eyoqoza emfu
 fuleni emkhulu. Aqoza nge
 zithelisi nawo amba butho
 lana. ngeminye umnyaka
 inkosi yaqoza khathle
 ngezi nazi zemithi bese ku
 khathwa inkosi yenkomo
 ngalowo nyaka nina inkosi
 yenzenjalo. Uma abantu
 sebe vela lapho sebenezi
 nkhijyo ezinkhijyo ezimhle
 noxob kwabanye. Inkosi
 nayo yatwala izile impela
 ngahlaleli ngalezo zine
 hu kuze kwendule amasont
 anabili.

Colours of 63 Cattle #13| 21 63

259

Ushibwana wa kwama akhathe
 ni utshena abafana batwa
 ke imbila ijezinkomo ngoba
 ebona ukuthi abasayazi utlu
 kubona, "nyayazi yini imba
 lajezinkomo na?" bdyalandula
 batli asayazi kahle utlu ke
 yena, "condelami lapha hmin
 a ngutshene imbala" waba
 hlalela ekuseni kwaze kwa
 semini ebathena yona ya
 lo imbila ijezinkomo. utlu,
 ibala iqhamuleyo nansi;
 emnyama nonhlophe. Ishe
 zi emnyama kutiwa (emnyama
 zi) induna kutiwa emnyama
 njalo yena.

Induna

emhlophe	emhlophe	=	emhlophe
inkone	inkone	=	inkone
impemvu	impemvu	=	impemvu
igola	igola	=	igola
umshoko	umshoko	=	umshoko
ulunga	ulunga	=	ulunga
ingwevu	ingwevu	=	ingwevu
ikhlathe	ikhlathe	=	ikhlathe
insasa	insasa	=	insasa

259

<u>Indurua</u>		<u>urukayi</u>
ungoye	=	ungoyekayi
inala	=	inalakayi
ibangule	=	ibabqulakayi
ukhoq	=	ukhoqkayi
ukhwazi	=	ukhwazikayi

izibonono

<u>Indurua</u>		<u>urukayi</u>
ingco	=	urucokayi
imngqophane	=	imngqophanekayi
ihwang-a	=	ihwangakayi
Amaganda kahoyi	=	Amagandakayi kahoyi
urucundu	=	urucundukayi
urupofu	=	urupofukayi
uruyawolth	=	uruyawolthkayi
uruklabath selwandle	=	uruklabath selwandlekayi
uruyoy	=	uruyoykayi
urudubuk	=	urudubukakayi
uritulo	=	uritulokayi
urubiba	=	urubibakayi
urupha	=	uruphakayi
urubidi	=	urubidikayi
urukanku	=	urukankukayi
uruphuthukayi	=	uruphuthukakayi
uruyandophi	=	uruyandophikayi
<u>ukucazwa kwazi</u>		

259

Munyama: Kuyikomo emunya
na engena mbala omunye
fulu.

mblophi emblophi engena mbala
wonke omunye umunye.

omunyama nomblophi: kuthiwa
ibondo leyo.

Eukone: emunya wonke
umhlubulo bee iba mblophi
ngaphansi: kunye emblandeni.

Eukone eyisigandane: mblophi
khanda namabala athe
fahla kuzo kuphume emle
nzeni naseguneni amabala.

Eukone ka: ilele umuntlaphali
kuthiwa kwenunya mbala
wayo wonke emkhonweni u
munya ugcine emagebeni
ingaphumeleli emblophi e
mbala ngaphansi.

Empenon: mblophi ngobuso
nake bilweni naingaphansi
verdumbu emunya.

Egola: Lena emunya ibeno
mbala omblophi egolo ngaphansi
Umsheko emunya ibeno mbala
wonke ngaphansi walwazi.

259

Slunga enamabala amblopho namnyama ahamba ethi badu! badu!

Slunga elikhala zamthi: hua mabalala amblopho namnyama. adle ngebunngi kunle ngakazi

Ingweni hena ithephubutlu ngehala amblopho ibimnyama yona umbala lo ad usike e mbonyeni.

Ikhalathu: hena ibeke umbala amblopho entanyeni ibimnyama yona.

Inyusa hena ibeke ama bala amblopho amamngi athu fihifih ngaphansi kuzo kube sekwapheni.

Amatsho engqo: Umbala amblopho namnyama alungana ngobunngi.

Inala: Enemibala emhlanga thini yombili amblopho ibe imnyama yona.

Ibanqula: Eyambetho umbala omnyama yase ibanqula ngo amblopho.

Ukhosi: Umhlophe ngapha
nai icishe ibe njengensasakasi;
ibe umnyama amabala ama
ningi ekhanda aze agamuke
emhlabeni.

Inkwa: Umnyama umhlophe
ngekhanda lithi phukutlu
lonke kugcine ngentamo na
ngaphami umhlophe ngaphuzulu
umnyama ngesidumbu.

Umngqophane: ke abomvu
ibe namasliya umhlophe.

Ihanga: Inama bala ama
hlophe nabomvu amancane

Amaganda kahoy: Inamiba
la abomvu namhlophe adle
ngoba emncane ifane nengwe
nye.

Imnyama: abomvu kabube
ndle kuyayingqumbala omnyama
efutlu.

Impofu: Icishu abomvu ngama
ni ayumhlophe futlu.

Umyawolhu: Umnyama banyo
kugothile wonke umnyama

Ishlaballu selwande: Ingathu
impofu omnyama athi umhlophe fana

259

nechlabathi selwandle.
Izinyo: hena ifana nevyo
wathu umzimba uyengeziyo
lwuthiwe.

Umdubisi: Ayiphu ithi mayi
lende uyawothi ngani
akuyiwo - ngane ngathi
impofu kanti qha ubuphoku
bayo buthophelle.

Izitho: henhono ethu abampfu
kodwa ikhanda sibemhlophe
Izibiba: ibonon ibe nomhla
ndla umnyama ulu dui uyigo
wembiba.

Ufipha: hena ayibonon ayimu
yanapulu; kodwa iphelle u
ibononon sibuthophelle. ongas
angathi umnyama.

Izidi: enambaba ayimushi
amhlophe napfu nebonon
kodwa ngathi sibuthu kla!

Izinkuku: imhlophe nga
phansi nomu uyemnyama
ubala ungamula ebwapho
ni ungcine luhlandleni
unqaloni khulu ethu dui nomu
useke ngaphansi komkhono.

259

Ukhudabuka kwesizwe
sakwa macondo.

Phakathi kwesizwe ezidumile
yo zakugala kwakukhona isizwa
sakwa Mthethwa, sinenkosi yaso
njengazo zonke izizwe ezazikhona.
Lenkosi yiyibusa phezu kwesizwe
eziningi zazingaphansi kwaso.

Ngizosukela phakathi
nje nalesisizwe ngoba maaha
yami ayizu kugxila kuso lesisi
sizwe ka khulu, sakwa Mthethwa.

U Dinguwayo ka jobe wayeyinko
si ehlakampheyo yalesisizwe sa
kwa Mthethwa. Kwashike ngesi
nye isikathi kwavela indalala enkulu
kulelozwe. Kwazizwe zala
mba kakhulu zase basuka zaha
mba ngeta yobazibulawa indalala.

Kwathi isigaba esahamba kuqa
la sahamba saphananga kwesinye
sizwe ezazinkudla. Danela sa
frika lesisizwe kintambo ababenokh
dla bathi, "kukhale nake nani la pha
ukuzo nani sinphi ukudla bane
la zakha kuleyona awobase."

259

beba biza ngokuthu abakwa
 Mpanza ngoba bafika ngobuso
 phanza ukudala.

Kwaphunda futhi kwa
 suka isinye isigaba esikhulu naso
 futhi sitshwa yizo indle. Saha
 mba lesizwe singazo lakho
 lakha ziyakhona esiphike ngo
 kuthi soye sifike lakho ziyothola
 khona ukudala. Sathu usendleleni
 sapica rondo lenyamazane salanda
 la lona njalo. izinyathelo lakha
 bekuhambakhona nyamazane ba
 hamba bahamba ~~lakha~~ bantu be
 hamba belala bekuka baze baze
 bafika lakha kukhona abantu aba
 nokudala bafika bakhonzela lakho
 bakha ngoba futhi babona mawo
 enhle ifanele ukwakwa. Lesizwe
 sazibiza ngokuthu esakwa
 Masondo ngoba balandela rondo
 lenyamazane. Yed lesizwe engizo
 kucuma ngazo lakha.

Isigaba usithathu
 sahlala nje sona satololana
 maaba, "Sathetha kwase kuthuwa

259

uzizwe zakwa mthetha Manje
 ezizizwe ezintabhu zadabuka dawo
 njengoba unqeshilo laphe kuveli
 phepha. Kouke. lohu. ezengkusene
 kuyavumelana nokuseniwou Bryant
 encwadini yakhe ethiwa Olden
 times in Zululana and Natal page
 118.

Njengoba ezizizwe zada
 loka ndawonye zingezizathabha
 na nzo owa kwa Masondo ange
 ythabhe intombi yakwa mpanza
 noma eyakwamthetha ngoba
 umfowabo ngempela kwathike
 laphe kwakha khona ezizizwe
 ezalandela sondo lenyamaza
 ne sabeka mkozi yasou lundonga
 lonake wabayinkosi enkulu kuso
 zonke naphuzi kwesizwe uzizwana
 ezazikhona laphe zabangaphansi
 kwa kwi izizwe emjengezizwe
 sase Mantshalini nesinye.

U lundonga lona nyena
 owaadula u lundonga lwesizwe
 zakwa Masondo wayeyidoda
 ehlakampheyo kakulu ngoba
 akathandanga ukuba

259

alwe nziyi izizw e ezaza
 khelene naye. ukhala wazo
 wathu nxa esizokuba wakuluma
 amazwi ayisimangaliso abona
 kalisa ukhosi kotsukhulu
 bakhe otwathu nxa esizokuba
 wathu ezindaweni zake akothu
 angafa bangangcwabi banye
 ke endaweni yakhe aze abole yonke
 iziyama kothikhe nxa sekusela
 amathambo bavathame bayowa
 shisa ngomelo indaweni elise
 ukhlanganweni yemimpela emi
 bilu. Taka nomfolozi emkhlophe
 lakha babakhe kona kuyothi
 umlatha wamathambo akhe
 bayo lwuthela phakathi ezizibeni
 esize Thaka wathike futhi bayo
 bangawuthela ngomlatha babe
 ke esizibeni ngenxa kokuba
 sebefake umlatha wamathambo
 akhe esizibeni. Nempela kubhe
 kusenya lo ukuba baqede ukuthela
 lowomlatha wamathambo akhe
 babona kupuma ukubisi phaha
 phi emanzini lokoke kuywa

259

kuyabona kala nje ukuthu
 kwase kuledozi elinguhudonga
 seliphenduke ibubesi phakathi
 emanzini. Kuthuwa ngelona
 wamhla ibubesi alumnu
 lumi umuntu wakwama
 eondo ngaphandle kokuba
 kuyi vezanlebe. Ngobanikosi
 yabo yababubesi. Kuthi bala
 abadala kungako abantu
 bawo wawo bewala
 nda kangaka umlilo. Ngoba
 umbosi yabo yashiswa ngo
 mlilo. Kwathi ukuba
 afe uhudonga yinkomo zakhe
 zequla zenza isivungelo
 kuthi nayo. Zogijima zimbili
 namankonyane ayo njalo
 yaye zangena esizitsheni esise
 mpophomeni eduze nentaba
 ibizwa ngo kuthi kukhona kw
 enbe. Aziphendanga ziphume
 lezankonyane ezimbili, kanye
 namankonyane ayo. ngisitho
 namamhlanje akuyi kutho
 kubayayo kulesoyiba

259

Zonke lezi zimangaliso
 zikhambisa ubukhulu
 bakhe ngodumo ayenalo
 wayaziwa ngalezibongo. Uhu-
 donga ka Makhulu usony-
 nda, uhudonga dilika kade
 siphiza amanzi emchach-
 zweni. Inkomo ekhale phezulu
 esende, yaye yezwakala ku-
 magalela wasebantshalini
 ushlabla sive nendeniphez-
 lu ungaboni ukuba nezi-
 usaba. Ibiji lika Bodliwe
 elinga nkhonto. Igwazoseke
 zandi. Usuhlambas' inkomo
 ziyalila. Abengqunguli igala
 ngendle' ibange ko madlolo
 Thakalli kwes' ushwana
 nephi.

Lezizi bongo yona zibongo
 ezizibongo isizwe zonke ka-
 kwa Masondo ngokuba phe-
 la lona u hudonga, uyena
 mthombo walesizwe. Kwathi-
 ke, ukuba afe uhudonga
 indodana yakhe enkulu u-
 ngwane, yabisa yabayi nkosi

259

Ngemvu ho kufa kukayise
 babake khona belu encude
 kodroa. Ungwane bona watti
 esekhulile esenomuzi onkhulu
 wathutha waye wakha engoje
 lapho aye afela khona. ngizo
 khombisa lapha babake
 khona bchamba njalo be
 thutha njengoba ngizo khombi
 sa lapha ngezansi.

Kwathi ukuba afe Ungwa
 ne kwangena indodana ya
 khe enkulu ungenxa ungenxa
 waye naba fowabo ababili
 uMakhwela n. Bula. Bathi
 abadala kugala mpela
 umuntu wayengagawana nga
 bafazi abaningi ngenxa yokwe
 saba ukuthi aindodana
 azobanga ifa nobukhosa
 na. Kungakofke siza e
 ngabemaningi amadodana
 emunini emunye njengana
 mhlanjana. Lapha umuntu
 esenamadodana amaningi
 emunye.

kwathu lama dodana ama
 thathu aseveza yendlu eye
 hlukene. Abagalanga be
 hlukana bagala ngokwa
 kha ndawonye kwaze kwa
 ba yisizwe eikhulu impela
 kukuthi nonumizane n
 sezo thetha indlu anga
 uklobola ngayonoma nge
 bendlu enkulu noma e
 incane noma ephakathi
 abaka ngenxa abantwana
 wazala khula inkosana ena
 kofawabo abanginjena a
 magama abo kwawo. Ukwayisa
 na uShelegu, Kupisi, noSello-
 ngwana. kababonke bahlala
 ndawonye bezwana kakhulu
 ukondlongwana kwaku ngo
 wendlu yasekhohlo. Wathutha
 yena kuba fawabo wayo
 kwakha emkhuzi ngasehlobo
 ne umakwela wazala
 inkosana uMthunkhulu. kwa
 hu nyena omkhulu okwakwe
 thulwa kuyena insonyama
 uma kuhlatshwe.

Noma kukhona ukudadeka
 no kuxabana ekhaya kwa
 kubikwa kuyena. Uyena swa
 yelungisa ukukhuluma ekhaya
Umtshikulu wagala umangu
 za inkosana nabanye. Ok
shinane, ngomwa, silima
maxalo, wasungana, Magetti
gethi no Mujemijemu lona
 kwa kungowase khohlo.

Lamadodana ka Mthimkhulu
 awa khanga ndawonye aba
 nye babo batlutha bakha
 ngase Wpenwane / abanye ba
 kha ngase Hlobane.

Lenkosi: Umtshikulu waye
 dumile ezweni naku bantu
 bakhe. Wayedume njengoyise
 u Ludonga. wayaywa noma
 eseyi nsizwa nezibongo zakhe
 nazi Umtshikulu.

U Andizela kamtshungwa
 azisinde zamanye amadoda
 azibula ugendoda enkulu
 angangoyise Umtshungwa
 u axe ba libanzi.

hugange ulomo yezdunibu
zako pitli. usandla kasekhe
khi nakwabamhlopho naba
nyama.

Wabusa njalo waze wafela
khona ebanjweni akhe
mende. Indodana yakhe
enkulu uMkhuzini wathu
tho iskhundla sobukhosi
wabusa kahle waze ipela
wazala amadodana a
wabili: uGunda yena waze
umfowabo ka kaMkhuzini
uMkhuzini yena usezala
amadodana amathathu
uNoswila, uNfene, uDube
uNoswila yena wazala
umalume uNoswana ya
khe bakha ngase ukhuzi
uMalume wazala u
Simfonjeyana. kababanti
bahlaka zeka bonke ngesi
sekhathi kulwa izimpi zika
Zelaka no Zinde abanye
babo baya eNpenwane abo
nye njalo ngesi ndawo ngesi
ndawo zezwe.

Uma Unoshwila loia kwa
 kangoware khohlo yena w
 nguni kuyinkosana ka
 ka Gunda. Kodwa unoshwila
 waye hlakamphe kakhulu
 impela yena. Elighave futhi
 emude emnyama impela
 kakhulu esabeka, kodwa
 waye nodumo kubantwana bonde
 Nazi izibongo zakhe:

Unoshwila usinba ngamle
 nge, unophila kanzecwa ngabaso
 Lusungu e-bika izulu, Isikhulu
 ni emnyama si ka Gunda
 Esthutha amathe, swabe
 kele emwakwendle kwabo, Isugu
 ga emnyama. Sidela ngo
 khuzenzela.

Unguni lona nenpi yakhe
 yonke wahamba wagonda e
 zihlalo waye wakha khona
 kumanyosi wase wabatheni
 ka Dekezela. Lapho ungu
 ni waba kanye namabutho
 ka manyosi ngalesi khathu
 ke kungenwa kwempi yabe
 lunqu kyalwa ngo 1879.

259

ujugoba phela uletswayo,
 banu thata abelungu, uzebebe
 wasala walwa. Nondaboko eba
 nganaye kanti nangw umnguni
 lona nabanti bakhe bangakake
 i uhwakha sekusuka wona
 umubango. Uzebebe usebula
 la bonke laba shungeebon
 a abakhe ababe yuziggoza
 usebaleka u Ndaboko eya
 ehlazatshi bakhona ku
Seshushili ka mngandi wa
 se zibisini u hosi ya kwa
Wahlase. Sibisi kulesi si
 khathu sebhulu kene ama
 gembu akwa) zulu, uletlu
 kutli zona ~~iziggoza~~ aybula
 wa ngani. Iziggoza zona za
 baleka u Suthu lona kwa
 sala khona e mpoloyi. kusho
 lo ku njena uletlu kufuna
 uhubaleka bulandele
 zona iziggoza abelu. Uletlu
 uku fika kubeshushili
 umnguni sebegwana ka
 khulu naye wanyama
 inceku yakhe u Seshushili.

Kutlengwa ukuiba ujnckhu
 zhat the sehshili ybone
 ukuthi umnguni ukoei
 veryantthat nda zathuku
 the la impela ka khulu.
 Zamubulala njalo umnguni
 ni ngomuthi ngoba zine
 ngwa ukuba lathandwe
 inkoei. efika endaweni
 umnguni wafa washuy
 a u Malusi; ventombazane
 yakhe uSintu awafela
 Balule. Amanye amadoda
 na akhe yilana uzoangedwa
 no Sife. Kwathi umkhabu
 wabantu wayogana em
 mbatheni lapho ke wazala
 u. umkhabu intombazane
 no banda babili kuphela
 kwathi ngoba unina enge
 lo tsholwanqa lapha em
 mbatheni kwaba ngoba kwa
 wasondo labantwana. U
 mkhabu ngoba wayemibhe
 inkoei. yanisa edgodho
 ni.

kwathu ngelunye rlanga le
 zi izingane zakhe ayeliya
 kwa Masendo zamukhumb
 u la unina zase zunu
 vakashela zontathu. Unina
 kwakungo ka Phutha kwa
 thu lezi zingana zisendlele
 ni yaqula enye ingane
 ka khulu mpela u Malusi
 melanga laqshonela. Kuthu
 na u kuba babone u ku
 thi selishonile ba lalanga
 phansi kweshahla. kwa
 uqiniseka mpela u Malusi
 ukufa waze wafa khona la
 pho ebucukw. zakholwa
 wanyisa izingane ukuthi
 zizo kwenzajansi ngoba na
 ngu omunye esefile futu
 zihambe ngokweqa ekhaya
 yahlala ndoko ke isidumbu
 kwaze kwaso. Kuthena nga
 kusasa insizwa shamba
 iyozingela yabona lezi
 zingana kodwa u Malusi
 esefile yaphuthuma yayobi
 ka ekhaya lobubiko.

ngalesi sekhatu kwa
 kwakwive e mfolozi yung
 ne zaye zakhulela kumina
 emambatheni kwa lugu
 kwathi uma sebethulile
 baphuma umuzi wabo
 wakwa masendo. Mlife wa
 ganwa mhosayana yakwa
 Mtshangose ka madwaba.
 wayala lomadodana u
 sife umashushushu owaye
 yinkosana yakhe - Ibutho
 lakhe umntombi kwase
 kuba u Babankhulu ye
 na ibutho lakhe ingoba
 makhosi wayala uama
 ntombazana amathathu u
 sife lona. Kulena ukuba
 baxoshwe ivona futu u
 bango ka lubebu babale
 ka futu u bishushili wa
 ba leka naye e Nhlazatshu
 bati thakala neywe. Ishi
 shushili yena wabalike
 la kube lugu. Wacela u
 ba bamthole abamhlophe
 bamthole. (to be continued again)

typed.
 23/10/39.

F. J. ...